

P.M.AĞAZADƏ

baş müəllim

e-mail: parvanaagazada@gmail.com

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 60)

PREZİDENT İLHAM ƏLİYEVİN İNGİLİS DİLİNDƏ NİTQLƏRİNDƏ MULTİKULTURALİZM VƏ TOLERANTLIQ İLƏ BAĞLI LEKSİKA

Açar sözlər: siyasi diskurs, siyasi lider, inandırma strategiyaları, multikulturalizm, tolerantlıq, etnik azlıqlar.

Ключевые слова: политический дискурс, политический лидер, стратегии убеждения, мультикультурализм, толерантность, национальные меньшинства.

Key words: political discourse, political leader, persuasive strategies, multiculturalism, tolerance, ethnic minorities.

Multikulturalizm dinindən, dilindən, irqindən, millətindən asılı olmayaraq çoxmillətli cəmiyyətdə bütün millətlərə bərabər hüquqların verilməsi, mədəniyyətinin adət və ənənələrinin qoruyub saxlanması kimi başa düşülür. Multikulturalizm anlayışı keçən əsrin 40-cı illərindən mövcud olsa da, öz aktuallığını 60-cı illərdə göstərmişdir. 1971-ci ildən Kanadada, 1973-cü ildən isə Avstraliyada multikulturalizm siyasəti həyata keçirilməyə başlanmışdır. 20-ci əsrin 90-cı illərində isə artıq multikulturalizmin bütün çox mədəniyyətli dövlətlərdə tətbiqinin mümkünlüyünə əminlik formalaşdı. Multikulturalizm bəzən assimilyasiya ilə də qarşılaşdırılır. Yəni etnik azlıqların mədəniyyəti dominant mədəniyyətin təsirinə məruz qalaraq assimilyasiyaya uğramasına qarşı aparılan bir siyasət kimi başa düşülür. Yəni multikulturalizm siyasəti fərqliliyin və rəngarəngliyin qəbul edilməsi deməkdir (2, s.1).

Azərbaycanda illərdir yaşayıb fəaliyyət göstərən etnik qruplardan ləzgi, avar, udin və talışlar Azərbaycan cəmiyyətinin tam hüquqlu üzvləridir, adət ənənələrini qoruyub saxlayaraq, ayrı-seçkilik hiss etmədən mövcudluğunu saxlayırlar. Ölkə üçün öz töhvələrini verir, ölkənin beynəlxalq aləmdə tanınmasında öz fəaliyyətlərini əsirgəməirlər. Dinindən asılı olmayaraq hər bir dinin nümayəndələri öz dini mərasimlərini təşkil etməkdə azaddırlar və həmişə böyük hörmət və ehtiramla qarşılanıblar.

Multikulturalizm termini 1970-ci ildən bəri siyasi diskursda öz yerini tapmışdır, siyasi xadimlər öz nitqlərində multikultural ifadələrə daha geniş yer verməyə başlamışlar. Siyasətçinin başlıca məqsədi xalqı öz siyasi ideyalarına inandıraraq onların etimadını qazanmaqdır. Dil hər şəraitdə ünsiyyətin qurulmasının əsasını təşkil edir. Ona görə də dil resipientə təsir prosesinde, eyni zamanda dil istifadəçisinin güc əldə edilməsində əhəmiyyətli rola malikdir. Dil işarələrinin seçimi qeyri-ixtiyari baş versə də, bu seçimin altında dərin şüuraltı məqsədlər axını dayanır. Əslində dil səthi fenomendir və eyni zamanda güc mənbəyidir. Dil ünsiyyət, ifadə, qəbul edilmə və düşüncələri müəyyən qəlibə salma vasitəsidir. Bunları nəzərə alaraq siyasətdə dildən istifadəyə xüsusi diqqət yetirməliyin (11, s.67). Siyasi diskursu fərqləndirən mühüm məqam burada manipulyativ texnologiyaların qeyri-aqressiv rejimdə təsir göstərməsi baxımından siyasi liderlərin verbal və qeyri-verbal dil işarələrindən seçimdə ustalıq nümayiş etdirir.

məklə sətiraltı informasiyanın ötürülməsinə müvəffəq olmaq, deyiləndən daha çox məlumatın altşüura yeridilməsini təmin etməkdən ibarətdir. Danışiq aktı natiqin şəxsi xarakterini, təcürbəsini özündə əks etdirir. Yəni nitqi beynin “güzgü”sü adlandırmaq yanlış olmaz. Şeyqalın qeyd etdiyi kimi siyasi diskursun əsas funksiyası onu siyasi bir vasitə kimi istifadə etməkdir. Siyasi analitiklər və ekspertlər siyasi linqvistikanın regional xarakterə malik olduğunu söyləyir, beləki, hər regionun özünəməxsus dil texnikaları və dil tərkibindəki ifadələrin güc impulsu özünü müxtəlif şəkildə göstərir (3).

Əgər ritorika, ictimaiyyəti maraqlandıran bir məsələni ələ almaq üçün inandırıcı vasitələrdən istifadə etmək intizamıdırsa, ritorikanın siyasətdəki rolu auditoriyanı müəyyən bir fəlsəfəni, mövqeyi və ya siyasəti qəbul etməyə razı salmaq üçün mövcud inandırıcı vasitələrdən istifadə etməkdir. Siyasi nitqdə inandırıcı vasitələr çox ola bilər: bir kütlənin siyasi əlaqələri; son milli hadisələr (milli faciələr, zəfərlər); dinləyicilərin dəyər verdikləri tarixi liderlərin yaddaşını, sözlərini və prinsiplərini oyatmaq; müəyyən bir mövzunun media təsvirləri (müsbət və ya mənfi); auditoriyada rezonans yaradan əsas ifadələr; tamaşaçıların yaşı, dəyərləri, xəyalları, arzuları, ümidləri, duyğuları.

Ona görə də siyasətçi çıxışına diqqətlə hazırlaşır, istifadə edəcəyi ifadələri xüsusi həssaslıqla seçir. Siyasətçinin mədəni nitqinə verilən tələblərdən biri də onun səmimiyyətidir. Uyğun strategiyaların və texnikaların seçilməsi siyasi kommunikasiyanın əsasını təşkil edir. Siyasətçi öz nitqi ilə qarşısındakını inandırır, onun qəlbinə yol tapmağı bacarmalıdır. Siyasətçi xalqın rifahi və xeyri naminə fəaliyyət göstərəcəyini onlara inandırməyə çalışmalıdır, bu zaman müraciət etdiyi linqvistik strategiyalar məkana və zamana uyğun seçilməlidir əks halda siyasi xadim nüfuzunu itirmək təhlükəsi ilə üzləşə bilər. Bu zaman siyasətçinin nitqinin zənginliyi əsas amillərdəndir. Emosional çalarlı ifadələrin işlənilməsi xalqa emosional təsir gücünü artırır. Siyasətçi nitqini fikrini düzgün, aydın, məqsədəuyğun ifadə etməklə yanaşı, onu cazibəli, təsirli, emosional bir formada verməyi, dinləyicinin qəlbinə, zehninə nüfuz edə biləcək inandırıcı dil vasitələrindən istifadə etməyi də bacarmalıdır. Nitqdə ifadəlilik, emosionallıq, intonasiya (melodiya, temp, tembr, vurğu, pauza, ritm, səsin gücü, səsin diapazonu), leksik vahidlər: sinonim və antonimlər, frazeoloji birləşmələr, atalar sözü, zərbi-məsəllər, məcazi mənalı sözlər, birləşmələr, təkrarlar, ritorik fiqurlar, emosional nidalar və s vasitəsi ilə yaranır.

Bəşər yaranandan dil xalq və hökmdar arasında vasitəçi rolunu oynamış, müharibələrin dayandırılması, sülhün bərqərar olması üçün hökmdarları yalnız dil vasitəsilə yola gətirmək mümkün olmuşdur. Siyasi dil xalqın şüuruna dolaylı müdaxilə etmək bu və ya digər ideyanın dəstəklənməsinə nail olmaq məqsədi daşıyır. Bu zaman siyasətçinin qarşısında auditoriyanı inandırmaq birgə fəaliyyətə təşviq etmək hədəfi durur. Beləliklə, nitq seçdiyi hər bir ifadənin altında müəyyən məqsədlərə qulluq edir. İfadələrin uğurlu seçilməsi, üslubi vasitələrə doğru zamanda və yerində müraciət edilməsi siyasətçinin uğur qazanmasına yol açır. Sanki siyasətçi fikirləri və ya beyinləri idarə etməyə təşəbbüs edir. Siyasətçi strateji məqsədindən asılı olaraq dili lazımı istiqamətdə manipulyasiya edərək siyasi gücü əldə etməyə çalışır. Siyasi xadim təqdim etdiyi nitqində, çıxışlarında, müsahibələrində dilindən, dinindən asılı olmayaraq xalqın hər bir nümayəndəsini düşündüyünü göstərmək məqsədilə müraciət etdiyi ifadə və sözləri xüsusi diqqətlə seçir. Nitq və dinləyən arasında ünsiyyət mübadiləsi baş verdiyindən, danışan öz prinsiplərini rəhbər tutaraq düşüncələrini auditoriyaya çatdırmağa çalışır. Nitqin əsasını təşkil edən ifadələr hər hansı bir ideyanın doğruluğunu isbat etməyə xidmət edir. Təkrar-təkrar istifadə olunan söz və ifadələr vasitəsilə danışan dinləyəne koqnitiv təsir edərək onların düşüncələrini manipulyasiya etmək məqsədini güdür. Siyasətçi fikrini təsirli və ifadəli çatdırmaq məqsədilə üslubi və ritorik vasitələrə müraciət etməklə yanaşı, irəli sürdüyü siyasi addımların xalq tərəfindən dəstəklənməsi üçün həmin siyasi fəaliyyəti əks etdirən, anlatan söz və ifadələrə geniş yer verməyə səy göstərir. Bu zaman məqsədli şəkildə eyni ifadələrə tez tez müraciət edir. Azərbaycan respublikasının prezidenti İlham Əliyevin 2013-cü ildə İkinci Dünya Forumdan olan bir çıxışa nəzər yetirək

*“Returning to Azerbaijan, I can say that **multiculturalism** has existed in Azerbaijan for centuries. In previous periods we were not familiar with this concept. These are relatively new notions – tolerance and **multiculturalism**. But they have existed at all times. Azerbaijan is one of the addresses of **multiculturalism**.”* (İlham Əliyev 30.05.2013).

Çıxışdan kiçik bir parçada “multiculturalism” ifadəsini üç dəfə istifadə edərək sanki bütün dünyaya səslənərək Azərbaycanda hər bir xalqın nümayəndəsinin hörmət və ehtiram içərisində yaşayıb fəaliyyət göstərdiyinə auditoriyanı inandırmağa çalışır.

Ölkə rəhbərləri tərəfindən multikulturalizm siyasətinin rəhbər tutulması müxtəlif din nümayəndələrinin və etnik azlıqlarının da rəğbətini qazanılmasına imkan yaradır. Əgər ölkə çoxmillətlidirsə bu zaman siyasətçinin nitqinin multikultural ifadələrlə zəngin olması etnik azlıqların diqqətini özünə cəlb etmək və bununla da onların da ölkənin siyasi fəaliyyətində rolunun artırılmasına nail olmaq deməkdir. Multikultural ifadələr dedikdə multikulturalizm anlayışı ilə bağlı olan etnik tolerantlıq (ethnic tolerance), dini tolerantlıq (religious tolerance), milli dözümlülük (national tolerance), multikulturalizm (multiculturalism), kimi ifadələr nəzərdə tutulur. Azərbaycan respublikasının prezidenti İlham Əliyev xüsusilə xarici ölkələrdə çıxışlarında Azərbaycanın multikultural dövlət olduğunu və bu siyasəti dövlət siyasəti səviyyəsinə çatdırıldığını vurğulamaq məqsədilə yuxarıda qeyd etdiyimiz ifadələrlə zəngin nitqlər təqdim edir. İlham Əliyevin xüsusilə ölkə sərhədlərindən kənar təqdim etdiyi çıxışlarında ölkəmizdə multikulturalizm siyasətinin yüksək səviyyədə həyata keçirildiyini vurğulaması mexaniki xarakter daşımır, müəyyən prinsiplərə əsaslanır. Bununla İlham Əliyev Azərbaycanın dinindən, dilindən asılı olmayaraq hamıya açıq olduğunu, Azərbaycana təşrif buyuran hər bir vətəndaş üçün təhlükəsiz şəraitin olduğunu dünyaya çatdırmaq məqsədi güdür. Bundan əlavə, xarici investorların Azərbaycanda fəaliyyəti üçün azad şəraitin mövcud olduğunu mesajını göndərmiş olur. İlham Əliyevin Londonda 2004-cü ildə olan “Trade and investment in Azerbaijan” konfransında çıxışından bir hissəyə nəzər salsaq daha aydın görmüş olarıq:

*Azerbaijan is a comfortable country for foreigner to live in. Representatives of other nations and other religious communities enjoy great **tolerance** in our country. From this point of view, I think that Azerbaijan is in the forefront. Perhaps, it is more important than economic development. Peace, security, mutual trust among different ethnic groups, religious communities are our greatest asset that we cherish the most. We preserve this asset which creates a special environment in the country* (1, s.367).

İlham Əliyev qeyd edir ki, dini cəmiyyətlər və müxtəlif millətlər Azərbaycanda sülh və dözümlülük şəraitində yaşayırlar və dominat xalq kimi bütün hüquqlara malikdirlər. Bununla əlaqədar olaraq xarici vətəndaşlar üçün yaşamaq və fəaliyyət göstərmək üçün ən münasib ölkə Azərbaycandır.

Azərbaycanın prezidenti İlham Əliyevin bütün xarici çıxışlarında Azərbaycanın dini və milli tolerantlığın ocağı olduğunu qeyd edərək xarici investorlarda maraq oyatmağa və ölkəni beynəlxalq aləmdə nüfuzunu artırmağa çalışır.

Latvia Universitetində İlham Əliyevin təqdim etdiyi çıxışa nəzər yetirək:

*One of the important factors of successful development is that Azerbaijan is a secular country and is distinguished by its **high tolerance**. Azerbaijan is home to a number of **ethnic minorities** and representatives of **different religions**. We have never experienced any conflicts or confrontations on **religious or ethnic grounds**. There is a **high tolerance** in Azerbaijan.* (1, s.416)

Bu çıxışında İlham Əliyev Azərbaycanın etnik azlıqların vətəni olduğunu və ölkənin yüksək dözümlülüüyü ilə seçildiyini qeyd edir. O, həmişə ifadələrin əsaslandırma və sübut etmə tərəfinə diqqətləri yönəltməyə çalışır. Bu cür yanaşma dinləyən tərəfə psixoloji təsir gücünə malik olur.

Tədqiqat işində prezident İlham Əliyevin ingilis dilində 55 nitqi təhlil edilmişdir. Azərbaycanda və ölkədən kənar tədbirlərdə ingilis dilli nitqlərə diqqət yetirilmişdir.

Tədqiqat zamanı müşahidələrimiz göstərdi ki, Prezident İlham Əliyevin xüsusilə dövlət sərhədlərindən kənarında təqdim olunan ingilis dilli nitqləri multikultural ifadələrlə zənginliyi ilə seçilir. Bununla İlham Əliyev Azərbaycanın muharibə şəraitində olmasına baxmayaraq sülh və sakitliyin hökm sürdüyü bir ölkə olduğunu vurğulamağa cəhd edir. Münaqişəyə səbəbkar olan qonşu ölkənin rolu barədə sətiraltı olaraq dünyaya öz mesajını göndərmiş olur. Azərbaycanda bütün dinlərin ibadət yerlərinə dərin hörmət bəsləndiyi və qorunub saxlandığı halda, bir zaman ermənilərin işğalı altında olan torpaqlarımızda olan dini ocaqlarımız ermənilər tərəfindən darmadağın edilib. Burada məqsəd Azərbaycan xalqının və dövlətinin nüfuzunu qaldırmaq və münaqişədə olduğumuz qonşu ölkənin yalnız yolda olduğunu dünyaya çatdırmaqdır.

Prezident İlham Əliyevin 2004-cü ildə Strasburqda mətbuat konfrasındakı çıxışına diqqət yetirək:

There are national minorities in Azerbaijan. Like all other citizens, these minorities also have their own rights and obligations. We have a very tolerant society. Ethnic and religious tolerance is one of the most outstanding achievements of our country. We live in the era of globalization and integration and, of course, all the ethnic minorities living in Azerbaijan are equal citizens (1, s.441).

Göründüyü kimi, müəllif Azərbaycanda etnik azlıqların dominant xalqla bərabər hüquqa malik olduğunu, dini tolerantlığın yüksək səviyyədə öz əksini tapdığını qeyd edir və bununla da turist və xarici investorlar üçün təhlükəsiz şəraitin mövcud olduğuna işarə verməyə çalışır.

Prezident İlham Əliyevin 55 sayda ingilis dilli nitqlərini təhlil edərkən 216 sayda multikultural söz və ifadələrə üstünlük verdiyini müşahidə etdik. Daha çox rast gəlinən ifadələr aşağıdakılardır: *multinational country, ethnic minorities, national minorities, ethnic tolerance, religious tolerance, multinational country, religious grounds, multiculturalism, multicultural society, tolerant society, discrimination, multiethnic and multi-religious country, ethnic grounds, ethnic and religious diversity.*

Prezident İlham Əliyev hər bir çıxışında multikulturalizm siyasətinin uğurla həyata keçirildiyini, Avropa ölkələrindən fərqli olaraq bu siyasətin qorunub saxlanmasının vacib olduğunu qeyd edir. Ərəb ölkələrində baş verən münaqişələrə görə ərəblərin Avropaya axını ilə əlaqədar bəzi Avropa ölkələri bu siyasətdən uzaqlaşmağa və bu siyasətin uğursuz olduğunu düşünməyə başladılar. Artıq bəzi qərb ölkələrinin rəhbərlərinin nitqlərində də bu düşüncənin öz əksini tapdığını müşahidə edirik.

Prezident İlham Əliyev bu siyasətin inkişafı və uğurla həyata keçirilməsi üçün daim öz söylərini əsirgəməməmişdir, ölkənin xarici və daxili siyasətində multikulturalizmə böyük önəm verməkdə davam edir. Bununla da, xalqın hər bir nümayəndəsinin dəstəyini qazanmaqla yanaşı, Azərbaycanın dünyada nüfuzunun yüksəlməsinə nail olur.

Ethnic and religious tolerance is one of the greatest achievements of our country. Tolerance was typical of Azerbaijan not only during the years of independence but also during the Soviet era, and this policy continues nowadays. Representatives of all nations and faiths consider Azerbaijan their homeland (1, s.467). İlham Əliyevin xarici çıxışlarında ən azı bir dəfə də olsa “multiculturalism” sözünə rast gəlmək olar. Ən çox istifadə etdiyi söz “multikulturalizm”dir. 55 çıxışında 83 dəfə bu sözdən istifadə etmişdir. İkinci çox yer verdiyi ifadə “religious ehtnicity” ifadəsidir.

Söz və ifadələr	Say	Faiz
Multiculturalizm	83	38,4%
Religious tolerance	35	16,2 %
Tolerance	27	12,5%
Ethnic minorities	24	11,1%
Ethnic tolerance	14	6,5%
Multiethnic and multi-religious country	7	3,2%

Multinational country	5	2,32%
Multicultural society	4	1,9%
Ethnic grounds	4	1,9%
Religious grounds	3	1,4%
National minorities	3	1,4%
Tolerant society	2	0,9%
Ethnic and religious diversity	2	0,9%
Discrimination	1	0,5%

Cədvəldən göründüyü kimi “multikulturalizm” sözünün sayı digər sözlərdən kifayət qədər yüksəkdir. Prezident İlham Əliyev hər bir nitqində multikulturalizm mövzusunda toxunur və bu siyasətin dəstəkçisi olduğunu vurğulamış olur. *Religious tolerance* ikinci ən çox rast gəlinən ifadə olduğu halda, *ethnic minorities* və *tolerance* sözləri az bir fərqlə istifadəsinə görə üçüncü və dördüncü yerləri tuturlar. *Multinational country* və *multiethnic and multi-religious country* ifadələrinə daha az sayda rast gəlinir, 55 nitqində 5 və 7 dəfə rast gəlinir. Prezident İlham Əliyevin ən az istifadə etdiyi multicultural ifadələr *tolerant society*, *ethnic and religious society* və *discrimination* söz və ifadələridir.

Prezident İlham Əliyevin nəinki ingilis dilində Azərbaycan dilində də olan nitqlərində də multikulturalizm ilə bağlı ifadələrə çox rast gəlinir. Bu da multikulturalizm siyasəti sahəsində böyük addımların atıldığını və gələcəkdə də bu siyasətin rəhbər tutulacağını dünyaya çatdırmaq məqsədi güdür. Prezident İlham Əliyev tərəfindən multikulturalizm siyasətinin dəstəklənməsi onun ölkənin xarici siyasətində uğurlarının səbəblərindən biri kimi qəbul etmək olar.

Ədəbiyyat

1. Nəcəfov E., Abdulla K., Bədəlov C., Xuduyev S. Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev multikulturalizm Azərbaycan modeli haqqında. 2017.
 2. Аристотель «Античные риторика» Под ред. А.А.Тахо-Годи, М., Изд.-во Моск. ун.-та, 1978, 352 с.
 3. Дейк Т.А. Ван. Язык. Познание. Коммуникация. – Благовещенск, 2002.
 4. Этибар Наджафов – профессор. Бакинский Славянский Университет, 2019
 5. Паршина О.Н Российская политическая речь: теория и практика - М., Либроком 2012
 6. Чудинов. А.П. Современная политическая коммуникация: Екатеринбург., 2009
 7. Benveniste E. Grundlagen der allgemeinen Sprachwissenschaft.. München: Paul List Verlag, 1974.
 8. Crystal D. DCBLOG. URL: <http://david-crystal.blogspot.ru/2008/11/on-obamas-victory-style.html>.
 9. De La Torre, Miguel A. The Problem With the Melting Pot. EthicsDaily.com (2009)
 10. Fry, Richard and Parker Kim. Benchmarks Show 'Post-Millennials' on Track to Be Most Diverse, Best-Educated Generation Yet. Pew Research Center (November 2018).
 11. George Lakoff, The political Mind, Penguin Groups (US), 2009
 12. Persuasion Across Genres. A linguistic approach (Ed.). Philadelphia, PA, USA: John Benjamins Publishing Company.
 13. St. John de Crevecoeur, J. Hector (1782). Letters from an American Farmer: What is an America? The Avalon Project. Yale University.
- Web saytlar:**
14. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1294396593940798&id=471005312946601
 15. <http://www.forbes.com/sites/carminegallos/2016/11/09/the-metaphors-that-played-a-role-in-trumps-victory/>
 16. <http://rashadhasanov.org/2016/11/15/t%99hsilsizlik-v%99-tramp-effekti/>
 17. <https://www.britannica.com/topic/multiculturalism>
 18. <https://www.thoughtco.com/what-is-multiculturalism-4689285>

П.М.Агазаде

**Лексика, связанная с мультикультурализмом и толерантностью
в выступлениях Президента Ильхама Алиева на английском языке**

Резюме

В статье анализируется историческое развитие политики мультикультурализма и ее азербайджанской модели. Кроме того, стилистически исследуются поликультурные политические выступления, а также выступления Президента Ильхама Алиева на английском языке за пределами государства. Также были исследованы лингвистические стратегии в политическом дискурсе и роль говорящего и реципиента в дискурсе. Более того, выявлено, что прагматический анализ имеет большое значение для более глубокого понимания политических текстов. При этом автор определил, что специфика политического дискурса охватывает не только верхние уровни речевой деятельности, но и проникает в прагматическое поле, в основу предпосылок и мышления в целом.

P.M.Aghazade

**Vocabulary related to multiculturalism and tolerance
in the speeches of President Ilham Aliyev in English**

Summary

The article analyzes the historical development of multiculturalism policy and its Azerbaijani model. In addition, multicultural political speeches as well as President Ilham Aliyev's speeches in English outside the state borders have stylistically been examined. Also, the author investigates linguistic strategies in political discourse and the role of a speaker and a recipient in the discourse. Moreover, it has been revealed that pragmatic analysis is of great importance in deeper understanding of political texts. At the same time, the author determined that the specificity of political discourse does not cover only the upper levels of speech activity, but also penetrates into the pragmatic field, the base of presuppositions and thinking as a whole.

Rəyçi: filol.f.d. A.M.Ağazadə

Redaksiyaya daxil olub: 02.09.2022